

İSYAN GÜNLERİNDE AŞK

Alâattin KARACA*

Love in the Days of Rebellion

This book is a novel taking its subject from the power dispute between Committee of Union and Progress and Abdulhamit II during Second Constitutional Period in the framework of 31th March Rebellion. In the novel apart from historical context, the theme of love also constitutes a significant place. Ahmet Altan's novel has been widely discused in the media lately because it has dealt with the 31th March Rebellion, an important historical event of our near current history, Fram a different perspective. In this study, Love in the Days of Rebellion is to be studied from a literary svope than from political disputes.

Keywords: 31th March Rebellion, Second Constitutional Period, Commtee of Union and Progress, Abdulhamit II

Ahmet Altan'ın altıncı romanı *İsyan Gunlerinde Aşk* (2001), *Kılıç Yarası Gibi* (1998)'nin devamıdır. Ancak her iki roman, kendi içinde bir bütünlük de göstermektedir. *İsyan Gunlerinde Aşk*, çıktığından bu yana pek çok tartışmaya konu oldu¹ Kuşkusuz romana gösterilen yoğun ilginin ana nedeni, 31 Mart Vakası gibi tarihimizde derin bir iz bırakan ve günümüzde de etkisini sürdüren tartışmalı bir olayın farklı bir bakış açısıyla irdelenmesidir. Ahmet Altan da bir bakıma Kemal Tahir gibi yakın tarihin problemleri ve temel ilgi alanlarından biri hâline

• Yard. Doç. Dr., Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi.

1 Okan İşbecer, "Ahmet Altan ve 31 Mart Paranoyası", *İleri Dergisi*, S 5, Temmuz -Ağustos 2001. Omer Turkeş, "Bu Tarih Kımın", *Tarih ve Toplum*, C 36, S 211. Temmuz 2001. Orhan Koloğlu, "Şimdi de Hain Tarihçiler", *Tarih ve Toplum*, C 36, S.212. Ağustos 2001: Necdet Açıan, "31 Mart'ta Ayaklanan Askerdi". (Prof. Mete Tunçayla söyleşi). *Aktuel*, S 516, 7-13 Haziran 2001, Selim Derinçil, "Abdulcanbaz'ın 31 Mart Serencamı", *Virgül*, S 45, Kasım 2001

Bu roman hakkında ayrıca şu yazılara bkz. Şebnem B. İyınam, "Ahmet Altanla Söyleşi: Kendimden Korkuyorum", *Radikal Gazetesi*, 26 Mayıs 2001; Ahmet Tulgar, "İncecik Sopa Gibi Kadınları Sevmem", (Ahmet Altanla Söyleşi), *Milliyet Gazetesi*, 17 Haziran 2001, Handan Akdemir, "Kadınlar Ahmet Altan'ı Savunuyor", *Aktuel*, S. 521, 12-18 Temmuz 2001, Gursel Korat, "Ahmet Altan ve Toplumsal Fayda", *Milliyet Sanat*, S 510, Eylül 2001

gelmiş bir konuda alışılmışın dışında tarihsel yorumlar yapmaktadır. Yazarın İkinci Meşrutiyet döneminin en önemli olaylarından birine, farklı bir açıdan bakması bile dikkatlerin bu yapıt üzerine yönelmesine neden olmuştur. Kısacası roman, yazınsal yönünden çok, dile getirdiği tarihsel ve siyasal tezler açısından tartışılmış ve Ahmet Altan'ın romancılığından çok 31 Mart Vakasıyla ilgili tarihsel yorumları konuşulmuş, övgüler ya da eleştiriler genellikle yapıtın dayandığı tarihsel tezlerle sınırlı kalmıştır. Bunda yazarın basında çoğu kez bir romancı gibi değil de tarih araştırmacısı gibi konuşmasının payı da yadsınamaz². Oysa Ahmet Altan –romanı söz konusu olduğunda- öncelikle bir romancıdır, tarih bilimci değil.

İsyan Günlerinde Aşk, bir yönüyle İkinci Meşrutiyet'in hemen sonrasında, İttihat ve Terakki ile Sultan İkinci Abdülhamit arasındaki iktidar kavgasını, o tarihsel dönemdeki toplumsal-siyasal karmaşayı; ordu içindeki bozulma ve bölünmeyi, bir ayaklanmayı, siyasal baskı ve cinayetleri, odak noktasına 31 Mart Vakası'nı alarak konu edinen ve bu olaya yaklaşırken karşı tezleri de dile getiren; tarihi, hatta günümüzü sorgulayan bir roman. Basında çıkan yazılardan anlaşıldığına göre, yapıtı gündemde tutan da bu sorgulayıcı bakış.

İsyan Günlerinde Aşk'in konusunu incelemeye geçmeden hemen önce belirtmek gerekir ki, Halide Edip Adıvar *Sinekli Bakkal* (1936), Yakup Kadri Karaosmanoğlu *Bir Sürgün* (1937), Mithat Cemal Kuntay *Üç İstanbul* (1938), Kemal Tahir *Esir Şehrin İnsanları* (1956) ve *Kurt Kanunu* (1969) ve Nahit Sırrı Örik, *Sultan Hamit Duşerken* (1957) gibi romanlarında İkinci Meşrutiyet döneminin çeşitli siyasal ve tarihsel sorunlarını işlemişlerdir.

31 Mart Vakası, yaygın bir görüşe göre mollaların kışkırttığı “gerici” bir ayaklanmadır. Oysa Ahmet Altan, romanında bu yaygın görüşün aksine yorumlara yer verir.

Roman, birbirine koşut biçimde iki tematik çizgide yürür: Bir yanda İkinci Meşrutiyet'in ilanı(23 Temmuz 1908)ndan hemen sonraki toplumsal ve siyasal karmaşa ve iktidar kavgası 31 Mart Vakası ekseninde anlatılırken; diğer yanda bu olay çemberinin odağında yer alan insanların bireysel yaşamları; aşkları, nefretleri, hayal kırıklıkları, hüüzünleri, mutlulukları ve çatışmaları dile getirilmektedir. Anlatıcı, kimi zaman toplumun, kimi zaman da bireylerin ruhuna tutar aynasını. Dolayısıyla yapıtta hem bireysel, hem de toplumsal olmak üzere iki ana tematik çizgi söz konusudur.

2 Handan Akdemir. “Kriz Günlerinde Aşk”. (Ahmet Altanla Soyleşi). *Aktüel*, S 513, 17-23 Mayıs 2001. Mehmet Gündem. “İsyanı Sevmek Vakti”. (Ahmet Altanla Soyleşi), *Zaman Gazetesi*, 20/05/2001. “Neler Olacak” (Ahmet Altanla Soyleşi), *Zaman Gazetesi*, 27/05/2001, Fırlı Aygunduz, “Tek Yalan 31 Mart Olsa Neyse ”, *Milliyet Sanat*, S 505, 1 Haziran 2001. Şebnem Atılğan. “Ben Kendi Romanımın Tanrısıyım”. (Ahmet Altanla Soyleşi). *E Dergisi*, S 29. Ağustos 2001

Roman, olayların aktarım tekniğine ilişkin açıklamalarla başlar. Girişte olayların, ölümler tarafından, dedesine ait eski bir köşke çekilen Osman'a aktarıldığını öğreniriz. Ölümler, bir geçit resmindeymiş gibi sırayla gelip bireysel maceralarını veya bir dönemin toplumsal-siyasal olaylarını anlatırlar. Yapıttaki "Gösterdikleri sıraların içinde cinayetler, ihanetler, günahkâr aşklar, acılı özlemler bulunuyordu..." (s. 9) cümlesi romanın tematik örgüsünü de bir ölçüde başta vermektedir. Geriye dönüş tekniğinin "ölülerle konuşma" biçiminde uygulandığı bu girişten sonra olaylar, İkinci Meşrutiyet'in ilânının coşkusu ve Meclis-i Mebusan'ın açılması (17 Aralık 1908) ile başlar. Siyasal bir boşluk ve toplumsal karmaşanın yaşandığı bu dönemde ana sorunlardan biri ordudaki disiplinin bozulmasıdır. Meşrutiyet'in ilânından sonra Selanik'ten İstanbul'a gelen subay ve askerler arasında bir başıbozukluğun yayıldığı ve toplumsal karmaşanın çıkmasında bunun önemli bir etken olduğu "... genç subayların çoğu, İstanbul'a gelir gelmez (...) kendilerini Rum orospuların koynuna atmışlar, batakhanelerden çıkmaz olmuşlardı. Kışlalar çavuşlarla alaylı subayların elinde kalmış, talimler durmuş, disiplinsizlik almış yürümüştü." (s. 33) gibi cümlelerle vurgulanır. Ordudaki bu disiplinsizlik giderek asker arasında bölünmelere kadar uzanır. Neferlerin subaylara saygısı ve güveni kalmamış, değişik görüşteki subaylar birbirlerinden nefret eder olmuşlar, özellikle Selânik taburları isyankâr bir tavır almaya başlamışlardır (s. 108-109). Ordudaki bu bölünmede mollaların kışlalardaki kışkırtıcı faaliyetlerinin de rolü vardır (s. 109, 175-176). Öyle ki "İttihatçılık-Padişahçılık" adı altında ortaya çıkan bu bölünme, orduda iç çatışmalara dahi yol açar (s. 110-111). Yazar, böylece 31 Mart ayaklanmasının çıkmasında, yaygın görüşün aksine ordudaki iç çatışmanın önemli bir etken olduğunu vurgulamaktadır. Hatta kimi yerlerde bu kitlesel eylemin İttihatçılarla Abdülhamit arasındaki iktidar kavgasından kaynaklandığı, bu ayaklanmanın gerisinde sultanı tahttan indirmek isteyen İttihatçıların bulunduğu ileri sürülür. Romanda İttihatçıların ileri gelenlerinden Cevat Bey, küçük çaplı ayaklanmalara İttihatçıların özellikle müdahale etmediğini "Cevat Bey'in daha sonraları fısıltılı bir sesle yavaşça Osman'a itiraf ettiği gibi bundan hoşnut görünüyordular. Bu geç kalış epeyce insanın ölümüne, bu topraklardan hiç silinmeyecek kanlı bir izin tarihin etine işlemesine neden olacak ama İttihatçılara, epeydir özledikleri bir iktidarın yolunu açacak,..." (s. 176) cümleleriyle itiraf eder. Ülkedeki huzursuzluk ve asker arasındaki çatışma, en sonunda tarihte 31 Mart Vakası adıyla bilinen isyanın patlak vermesine yol açar. Dürüst bir İttihatçı subay olan Ragıp Bey, isyanın kolayca bastırılabilceği düşüncesindedir, bu düşünceler "bir mitralyözün olan kararlı bir birlik bu ayaklanmayı on beş dakika içinde bastırabilirdi," (s. 217) cümlesiyle dile getirilir. O, bunları Muhtar Paşaya da söyler; ancak sadrazamdan gelen bir emir olaylara müdahale edilmemesini bildirmiştir (s. 225). Askerler ayaklandığında Birinci Ordu, bu ayaklanmayı kolayca bastırarak güce sahip olmasına karşın, ordunun olaylara neden müdahale etmediği İkinci Abdülhamit'in şu konuşmalarıyla tartışmaya açılır:

“Birinci Ordu Kumandanı Muhtar Paşa’nın emriyle Birinci Ordu şöyle bir kıpırdansa bunları ezer, (...) Ama Birinci Ordu kıpırdamıyor. Niye, Doktor? Niye Birinci Ordu harekete geçmedi?” (s. 229)

Bunun yanıtı Doktor Reşit Paşa’nın “-Peki kim yaptırıyor bu isyanı Sultanım?” (s. 229) sorusunun ardından “-Hasan Fehmi Bey’i kim öldürttüyse, isyanı da o çıkarmıştır Doktor.” (s. 229) diyerek verilir. Sultan Hamit’e göre bu ayaklanmaları çıkaran ve özellikle müdahale etmeyen İttihatçılardır. İstanbul’un efendisi olabilmek için Selânik’teki Üçüncü Ordu’nun İstanbul’a gelmesi gerekir, İstanbul’daki olaylar ise ordunun payitahta gelmesi için iyi bir bahanedir (s. 230). Bütün bu konuşmalar, 31 Mart İsyanının İttihat ve Terakki yanlıları tarafından özellikle tasarlandığını gösterir ve romanın dayandığı tarihsel tezi de destekler. Yapıtta dile getirilen bir başka önemli tez de İstanbul’daki bu olayların gerisinde Almanların bulunduğudur (s. 230-231). Açıkçası romanda bütün bu olayların bir tesadüf değil, İttihatçıların siyasal bir plânı olduğu (s. 287-288), olayların gerisinde de yabancıların (Almanların) yer aldığı ileri sürülür (s. 341).

Bu ayaklanmayla ilgili ileri sürülen görüşlerden biri de -her ne kadar kimi bilgisiz softaların ayaklanmaya karıştıkları gerçekse de- ulemanın isyana karşı olduğu ve katılmadığıdır. Şeyh Yusuf’un ayaklanma öncesindeki “-Bizden kimse bu işlere karışmasın” (s. 182) diyerek dervişlerini uyarması ve sonra “Ulema bu hadiseleri asla tasvip etmiyor, tekke şeyhleri de karşı bu ayaklanmaya... Hadiselerde din ehlinin hiç dahil yok, ortada din adına dolaşanlar medrese artığı birkaç softayla, Derviş Vahdeti denilen meczup, bir de beline bir hançer sokuşturmuş Said-i Kürdi var ki o da ayrı bir alem.” (s. 246) gibi sözleri, ayrıca *Cemiyet-i Tedrisiye-i Islâmiye*’nin ayaklanmaya karşı bir bildiri yayımlaması (s. 298), romanda bu görüşü yansıtan örneklerdir.

Eserde İttihat ve Terakki yönetimine yönelik eleştiriler de önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle baskı ve cinayetlerle ilgilidir eleştirilerin çoğu. Bu eleştiriler, Hikmet Beyin arkadaşı Selim’in ağzından “bir müstebidi başımızdan attık diye sevinirken, şimdi yüz müstebit birden var başımızda, en küçük muhalefete bile tahammülleri yok, derhal tehdit, şantaj.” (s. 129) sözleriyle dile getirilir. Hareket Ordusuyla İstanbul’u kurtarmaya gelen Mahmut Şevket Paşa, uygulamalarıyla korku rüzgârları estirmektedir (s. 359). Gazeteci Ahmet Samim’in öldürülmesine ise yine bir İttihatçı subay olan Ragıp Bey şiddetle karşı çıkar (s. 442). Özetle baskıcı yönetimleri, cinayetleri, yönetme sorumluluğundan kaçan tavırları, ordunun siyasetle iç içe olması (s. 396-398,400) ve din karşısındaki tavrı (s. 385-386) İttihat ve Terakki’ye yönelik eleştiriler olarak tematik örgüde yer alır ve yapıtın sorgulayıcı tarihsel yorumlarını oluştururlar. Ancak bütün bu eleştirilere, İttihatçıları savunan Cevat Bey -kendileri açısından- yanıtlar verir. Örneğin gazeteci Ahmet Samim öldürüldüğünde; “Bu adam şeriatçıların ekmeğine yağ sürüyordu, o bize saldırdıkça mürteciler zil çalıp oynayacaktı. Eğer herkes cemiyeti böyle tenkit etmeye başlarsa bunun sonu ne

olur, irtica canlanır, yeniden eski günlere mi dönelim, yeniden istibdat mı gelsin, mürteciler bu güzelim ülkeyi cehenneme mi çevirsin?"(s. \ 442) diyerek İttihatçıların kuşkularını dile getirir, bir anlamda romanda kısmen karşı görüşler de dile getirilmiş olur.

Kısacası örneklerde de görülen ve İkinci Meşrutiyet dönemindeki siyasal çekişmeleri, cinayetleri, çatışmaları, ordu içindeki huzursuzluğu ve bölünmeleri, ordu-siyaset, ordu-din ilişkilerini 31 Mart Olayı çevresinde yansıtan bu yorumlar, romanın toplumsal ve tarihsel tematik dokusunu ve yaslandığı tezi oluşturur. Kuşkusuz bu yorumlar, -çoğu kez- bu olayla ilgili yaygın görüşlere uygun değildir.

Ayrıca bu doku içine ustaca yerleştirilmiş bireysel öyküler vardır *İsyan Günlerinde Aşk*'ta. Aşklar, ihanetler, ayrılıklar, kıskançlıklar, cinsel arzular, uyumsuz evlilikler, hayal kırıklıkları ve acılar bu öykülerin tematik örgüsünü oluşturur.

Hikmet Beyin öyküsünde aşk, ihanet, intihar ve hüznün temleri geniş yer tutar. Bu öykü çerçevesinde, eşi Mehpare Hanımın ihanetine uğrayan bir erkeğin intihar girişimine varan bunalımı, kalp kırıklığı, kendine olan güvenini yitirmesi, acılarını Hediye adlı bir köylele sevişerek dindirmeye çalışması, seks, Hediye'nin karşılık görmeyen aşkı ve intiharı anlatılır.

Mehpare ve Konstantin'in öyküsü ise, -bir yerde Hikmet Beyin öyküsüne bağlı- kendi içinde ayrı bir çizgide sürer. Bu ilişki bağlamında öne çıkan tema, sekstir; "etin azgın huzursuzluğu"(s. 72)dur, cinsel arzuların tutkuya dönüşmesidir; bir başka deyişle aşkın tensel boyutudur ele alınan. Hatta Konstantin ile Mehpare Hanımın mazoşist ilişkilere girmesi de anlatılır (s. 269-271). Bunun yanı sıra Balkanlardaki azınlıkların isyan hareketleri de bu aşk çevresinde yansıtılır. Ancak bu öykü de ayrılıkla sonuçlanır.

Ragıp Beyin öyküsündeki temalar ise, uyumsuz evlilik, aşk ve sekstir. Bu öyküde, İttihatçı bir subay olan Ragıp Bey, eşi Hatice Hanımla anlaşamaz ve evlilikte bulamadığı tensel ve ruhsal huzuru, Dilara Hanımla giderir. Mehpare-Konstantin ilişkisindeki gibi olmasa da onların ilişkisinde de seks önemli yer tutar. Hatta birbirlerini severler, Ragıp Bey eşinden boşanır; ancak nedeni tam da belli olmayan bir eksiklik beraberliklerini engeller. Ragıp Bey, kalbi kırık bir biçimde Makedonya'ya atanmasını ister ve İstanbul'dan ayrılır.

Dinsel kimliğinin ötesinde Şeyh Yusuf'un da içinde gizlediği bir öyküsü vardır. Ruhunun derinliklerinde eski eşi Mehpare Hanıma ve Mihrişah Sultana duyduğu özlem zaman zaman depreşir. Ancak acısını ve özlemini her defasında Tanrı'ya ve dine sığınarak dindirmeye çalışır (s. 152-155). Bu özlem ve arzuların yanında Şeyh ile kızı Rukiye arasında geçen duygusal, kırık bir baba-kız öyküsü de vardır. Bu öyküde içli bir baba ile kızının hüznünlü öyküsünü buluruz. Şeyhin

öyküsü içinde yer yer Tanrı, kader, insanın evrendeki güçsüzlüğü gibi dinsel temalar da işlenir.

Romadaki bir diğer öykü, İkinci Abdülhamit'in öyküsüdür. Padişahın devlet adamlığı dışındaki bireysel dünyası, hayvanlara ilişkin bilgisi ve sevgisi (s. 139-141), tıp merakı (s. 326), kızının ölümü üzerine duyduğu büyük üzüntü (s. 143-144), halktan biri gibi yaşama arzusu (s. 142), çocuksuluğu (s. 143), tahtını kaybetme olasılığı ile yüz yüze bulunan bir sultanın insanî çaresizliği ve umutsuzluğu anlatılır. İkinci Abdülhamit'in öyküsü de yapıtın tematik dokusunu oluşturan öykülerden biridir. Bu öyküde de hüznün ağır basar.

Bunun yanı sıra saray doktoru Reşit Paşanın, eski eşi Mihrişah Sultana duyduğu özlem ve aşk, Hasan Efendi ile eşi Binnaz arasındaki –yalnızca tensel zevklere dayalı- uyumsuz evlilik, romanın tematik örgüsünde yer alan diğer ilmeklerdir.

Bu öykülerin çoğunda hüznünlü bir aşk, özlem, tensel ve ruhsal arzular, kıskançlık gibi temalar göze çarpar. Hatta bunların çoğu bir yönüyle isyan günlerinin, çöküş döneminin kırık hayatlarının öyküleridir. Hikmet Bey-Mehpare Hanım, Hikmet Bey-Hediye, Mehpare Hanım-Konstantin, Ragıp Bey-eşi Hatice Hanım, Ragıp Bey-Dilara Hanım, Şeyh Yusuf-Mehpare Hanım, Şeyh Yusuf-Mihrişah Sultan, Reşit Paşa-Mihrişah Sultan ve Hasan Efendi-Binnaz ilişkilerinde hep bir ayrılık veya uyumsuzluk, ayrılığın, uyumsuzluğun ve kaybetmenin verdiği hüznün vardır. Seks, romanda kimi kez bu hüznü ya da ruhsal bunalımları dindiren veya unutturan bir ilişki biçimi (Hikmet Bey-Hediye, Ragıp Bey-Dilara ilişkisinde görüldüğü gibi), kimi kez de “etin karşı konulmaz açlığı” olarak (Mehpare Hanım-Konstantin ve Hasan Efendi-Binnaz Hanım ilişkisindeki gibi) karşımıza çıkarılır.

Sonuç olarak roman toplumsal ve bireysel olmak üzere iki tematik çizgiye sahiptir. *Isyan Günlerinde Aşk*, ilk bakışta işlediği toplumsal temalar; 31 Mart Olayı'na ilişkin getirdiği tarihsel ve siyasal yorumlarla çarpıcı gibi görünse de, yapıtı yazınsal açıdan başarılı kılan tarihsel yorumları değil, aksine tarihsel bir atmosfer içinde yer alan kişilerin birey olduklarını göz ardı etmeden; roman kişilerini aşkları, ihtirasları, hüznünlüleri, çelişkileri, tensel arzuları ve ruhsal çatışmalarıyla anlatmış olmasıdır.

Romanda olaylar, tıpkı tematik örgüde olduğu gibi; dönemin siyasal ve toplumsal olayları ve bireysel ilişkiler çevresinde gelişen olaylar olmak üzere iki ana çizgide gelişir.

Tarihsel dokuyu oluşturan siyasal ve toplumsal olaylar, romanın ilk bölümünde Meclis-i Mebusan'ın açılmasıyla başlar ve kronolojik bir dizi içinde; Fatih Camii'nde Kör Ali adlı bir meczubun kışkırtmasıyla halkın gösteri yapması (s. 95-100), Kör Ali'nin idamı (s. 104-105), askerlerin Taşkışla'da silâhlı çatışmaya girmesi (s. 111-113), gazeteci Hasan Fehmi'nin öldürülmesi (s. 171), 31 Mart ayaklanmasının patlak vermesi (s. 208), ayaklanmanın bastırılması

mümkünken bastırılmaması (s. 225), isyancıların Harbiye Nezareti'ni sarmaları (s. 241), Adalet Nazırının öldürülmesi (s. 216), Yüzbaşı Spathari'nin öldürülmesi (s. 218), Subay Ali Kabulî'nin öldürülmesi (s. 268), Cemiyet-ı Tedrisiye-ı İslâmiye'nin isyancılara karşı bir bildiri yayımlaması (s. 298), Hareket Ordusunun Mahmut Şevket Paşa komutasında İstanbul'a gelmesi ve isyanı bastırması (s. 336-339), Mahmut Şevket Paşanın yönetime el koyması, jurnallerin yakılması (s. 340), Abdülhamit'in tahttan indirilmesi ve Selânik'e sürgüne gönderilmesi (s. 353-354), sarayın yağmalanması (s. 361-366), İttihat ve Terakki'nin baskıcı yönetimi ve idamlar (s. 384), gazeteci Ahmet Samım'ın öldürülmesi (s. 430) gibi olay halkalarıyla bir zincir oluşturur. Romandaki bu olay halkaları, düzenli bir olgu kuruluşuna sahiptir ve kimi kaynaklara göre tarihsel gerçeklere uygundur. Bu nedenle Ahmet Altan'ın romanını yazarken dönemle ilgili tarihsel araştırmalar yaptığı ve çeşitli kaynaklardan yararlandığı anlaşılmaktadır. Söz konusu olayların çoğu şu yapıtlarda benzer biçimde anlatılır: *İkinci Meşrutiyet'in İlânı ve Otuzbir Mart Hadisesi*, Ali Beyin Fezlekesi (Haz. Faik Reşit Unat), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1985; Hüseyin Cahit Yalçın, *Siyasal Anılar*, İş Bankası Yay., İst. 2000; Ahmet İhsan Tokgöz, *Matbuat Hatıralarım*, (Haz. Alpay Kabacalı), İletişim Yay., İst. 1993; *Sultan Abdulhamid'in Hatıra Defteri*, (Haz. İsmet Bozdağ), Pınar Yay., İst. 1992; Ziya Şakir, *Sultan Hamid'in Son Günleri*, Anadolu Türk Kitap Deposu, İst. 1943³.

- 3 Ancak yazarın, Ziya Şakir'in kitabında yer alan; “-Efendilik zamanında idi. Bir gün Çengelköyüne giderek biraderim Selim Efendinin deniz hamamında yıkaniyordum Adamlarımdan biri geldi Küçük kızımın biraz hastalandığından bahsederek acele saraya avdet etmemi söyledi Derhal denizden çıktım Acele giyindim Kayıklarına sıkı kürek çektirerek Dolmabağçe sarayına geldim. Beni uzaktan görünce saray. halkından bir çokları rıhtıma toplandı Bu halı görünce benim merakım busbutun arttı Kendimi rıhtıma attım. Saraya girmek için davrandım. Fakat oradakiler önüme geçerek mani oldular Mânî olanları, ite kaka saraya girerken doktor (Marko Paşa) önüme çıktı Beni zaptetmek isteyenleri, (bırakın. doğrusunu söyleyelim) diyerek çıkıştı. Ve sonra bana donerek (Efendim, kızınız bir kazaya uğradı. vücudunun bazı yerleri tehlikeli surette yandı. Doktorlukça lâzım gelenleri yaptık Şifa. Allahın inayetine kalmıştır.) dedi. Ben bunu iştir iştirmezi sanki o koca saray, başıma yıkıldı Duşmuş, bayılmışım. Neden sonra, kendime gelmişim Hemen kızımın odasına koştum. Zavallı yavrumu, yatağa yatırımlar her tarafını pamuklara sarmışlardı. Yüzünün bir kısmı açıktı ” (*Ziya Şakir, 1943 41-42; Ahmet Altan, Mayıs 2001 143-144*) “. Avrupada tahsil edenlerden daha iyileri, mustatlıları var. Hele Parise tahsile gidenlerden ben hiçbir şey beklemem Çok iyi biliyorum ki, Parise gidenlerin ekserisi eğlenceye dalıyorlar. Çalışmaya vakit bulamıyorlar. Ben, Parisi gördüm (romanda “*şehzadeliğim sırasında, orada*” sözleri eklenmiş) Geceleri bile gündüz gibidir İnsan orada (romanda bu kelime yok) sefahatten göz açamaz. Bız Paris'e gittiğimiz zaman (romanda bu kelime yerine “*sıralarda*” kullanılmış) (tercüman (romanda bu kelime yok) Munur Paşa) orada sefaret kâtipliğinde bulunuyordu. (..)Kendisini severdim. İyi bir (romanda bu kelime yok) adamdı. (Ben, Pariste hiçbir gece bilmiyorum ki, şafaktan evvel (romanda “once”) yatağıma (romanda “*yatağa*”) girmiş olayım) derdi Fakat daha otuz, kırk yaşında iken bile, artık erkeklığı kalmamıştı. O kadar suristimalde bulunmuş . Hiç unutmam, bir sufera ile oturuyorduk (romanda “*oturuyoruz*”) (. .) Münür Paşanın kalemini istedim.” (*Ziya Şakir, 1943 59. Ahmet Altan, Mayıs 2001 135*) “Pederim Sultan Mecit de içerdi Zaten içki ile cimaa kurban gitti Genç yaşında

Bu tarihsel olayların yanı sıra romanda bireysel ilişkiler çevresinde gelişen olay halkaları da vardır. Hikmet Beyin öyküsünde yer alan olaylar; “eşi Mehpare Hanımın ihaneti üzerine Hikmet Beyin intihar girişiminde bulunması, iyileştikten sonra İstanbul’a dönmesi, Hediye ile ilişkiye girmesi ve onunla acılarını unutmaya çalışması, Hediye’nin içten içe Hikmet Beyi sevmesi, Hikmet Beyin Dilevselerle tanışması, duygusal yakınlık ve evlenmeye karar vermesi, Hediye’nin bunu fark ederek intihar etmesi”, olarak sıralanabilir.

Ragıp Beyin öyküsünde; “Bir kış gecesinde Dilara Hanımla tanışma ve onunla ilişki kurma, Ragıp Beyin eşinden ayrılması, Ragıp Beyle Dilara Hanımın ayrılması” gibi olay halkaları yer alır.

Bunun dışında Rukiye ile Tevfik Beyin birbirlerine âşık olması ve evlenmeleri de romandaki bireysel ilişkiler çevresinde gelişen diğer bir olay halkasıdır. Bütün bu olaylarda aşk ve ihanet ilişkilerin odağında yer alan önemli bir motiftir.

Özetle *İsyan Günlerinde Aşk*’ta dönemin toplumsal olayları ile roman kişilerinin bireysel yaşamlarında karşılaştıkları olaylar iç içe geçerek romanın olay örgüsünü meydana getirir. Olay örgüsünde birbirinden ayrı gibi görünen bu toplumsal ve bireysel içerikli öykü halkaları birbirlerine bağlanarak, düzenli bir olgu kuruluşu oluşturur. Olgu kuruluşu bakımından roman, klâsik tekniğe uygundur.

Romandaki kişiler, hem toplumsal-siyasal kimlikleri, hem de bireysel kimlikleriyle karşımıza çıkarlar. Kişiler, toplumsal ve siyasal kimlikleri bakımından beş gruba ayrılabilir:

1. İttihat ve Terakki mensupları ve yanlıları (Binbaşı Ragıp, Cevat Bey, Hikmet Bey, Enver Paşa).
2. Saray çevresi (İkinci Abdülhamit, Reşit Paşa)
3. Ulema (Şeyh Yusuf Efendi)
4. Halk (Hasan Efendi)

vefat etti Biraderim Sultan Murad’ın da tecennün etmesine sebep, içkidir. Biraderimi, meşhur Namık Kemal Bey baştan çıkardı. Sabahlara kadar oturur rakı içerlerdi.Namık Kemal Bey benim de ahabımdı. Kendisine kaç defa söyledim. (Kemal Bey! İyi bil ki, biraderimin manen sebebi mevdi olacaksın... O kadar içkiye teşvik etme) dedim.” (*Ziya Şakir, 1943: 69; Altan, Mayıs 2001: 135*) gibi paragrafları hiç değiştirmeksizin alması, alıntı yaptığına ilişkin hiçbir işaret veya not koymadan kendi cümlelerimi gibi kullanması –romanın yazınsal değerinden bir şey eksiltme de- yazarlık etiğiyle bağdaşmaz. Bir yazarın, değişik yapıtlardan yararlanması, alıntılar yapması doğal hakkıdır; ancak bu alıntıları kendi cümlelerimi gibi göstermesini kimse haklı bulamaz. Ahmet Altan, -romanda kimi kez yaptığı gibi- tarihsel olay ya da diyalogları, alıntı yapmaksızın kendi üslûbuyla verebilirdi –ki buna kaleminin gücünün yettiği görülmektedir-

5. Softalar (Kör Ali, Derviş Vahdeti, Said-i Kürdi).

Ragıp Bey, İttihat ve Terakki mensubu bir subaydır. Makedonya'da çarpışmalara katılmış, Almanya'da askeri birliklerde görev yapmıştır. İstanbul'da olası bir ayaklanmayı bastırmak amacıyla Selânik'ten İstanbul'a gelen askerlerdendir. Mesleğine bağlıdır, başıbozukluktan ve disiplinsizlikten hiç hoşlanmaz. Ordu içindeki başıbozukluğu, disiplinsizliği görür ve eleştirir. Onun en önemli özelliği, bir İttihatçı subay olmasına karşın ordunun siyasete bulaşmasına (s. 108, 397-399), İttihat ve Terakki'nin cinayetlerine karşı çıkmasıdır (s. 442). Ahmet Altan, Ragıp Beyle dürüst, yurtsever, ilerici, mesleğine bağlı, siyasetten uzak bir asker portresi çizmiştir.

Asker kimliğinin ötesinde, uyumsuz evliliği, aşkı ve arzularıyla özel yaşantısı da yansıtılır Ragıp Beyin. Eşinde bulamadıklarını Dilara'da bulur; sever, kıskanır, acı çeker ve sevişir.

Cevat Bey, Ragıp Beyin ağabeyidir. İttihat ve Terakki'nin önde gelenlerinden olan Cevat Bey, Ragıp'ın aksine sertlik yanlısı bir İttihatçıdır. Ülkedeki iç karışıklıkların yaşandığı günlerde idareye el koyma düşüncesini savunur (s.115). Kargaşalıklardan dolayı padişahı, mollaları kıskırtmakla suçlar, mollaların asker içine girmesine şiddetle karşı çıkar (s.115); hatta "...çok kelle gider. Belki daha da iyi olur, böyle bir hesaplaşma lazım belki de.." (s. 115) diyerek mollalara gerekirse şiddetle karşılık verilmesini savunur (s.116-117). Aynı tavrı isyan çıkaran askerler için de sürdürür. Onların artık can düşmanı olduğunu ileri sürer (s. 318) ve gazeteci Ahmet Samim'in öldürülmesini adeta onaylar (s.442). Ragıp Bey, askerin siyasetten uzak kalmasını düşünürken, Cevat Bey buna karşı çıkar, ordunun siyasetin içinde kalması gerektiğini söyler (s. 397, 399). Cevat Bey, romandaki bazı kişilerin aksine, yalnızca siyasal kimliği ile verilmiş, bireysel yaşantısı ile anlatılma yoluna gidilmemiştir.

Hikmet Bey, romandaki bir diğer İttihatçıdır; ancak İttihat ve Terakki Cemiyeti içinde aktif bir rol oynamaz. Saray doktoru Reşit Paşanın oğlu olan, Hüseyin Hikmet Bey, babasının aksine Abdülhamit'e muhaliftir ve İttihatçıların yanında yer alır. Başlangıçta "Selânik'in önde gelen İttihatçılarından" (s. 25) olan bu genç adam, İttihatçıların yaptığı baskıcı uygulamaları görünce hayal kırıklığına uğrar ve onlardan uzaklaşır. Siyasal anlamdaki düş kırıklığını arkadaşı Selim'e; "Galiba asıl istediğim burayı Paris yapmaktı ama şimdi bunun tahmin ettiğim kadar kolay olmadığını görüyorum. Çocukça bir hayal işte." (s. 130) diyerek belirtir. Eşi Mehpare Hanımın kendisini aldatması üzerine ruhsal bir travma geçirerek intihara kalkışır; ancak bunu başaramaz ve ölümden döner. İhanetin sarsıntısıyla bunalıma giren ve bir süre toplumdan kaçan genç adam, yaşadığı bu acı olayı Hediye ile sevişerek unutmaya çalışır. Seks, acıları unutturan bir olgudur onun için de.. Uzun süre Paris'te kalmış, Fransız kültürünü iyi tanıyan, eğitilmiş, edebiyatı ve kitapları seven kibar bir gençtir. Bir süre Hediye ile acılarını unuttuktan ve kaybettiği öz

güven duygusunu yeniden kazandıktan sonra, kendisi gibi edebiyata ve kitap okumaya meraklı Dilevslerle tanışır, birbirlerini sever ve evlenirler. Hediye ise karşılıksız aşkı nedeniyle intihar eder.

Görüldüğü kadarıyla Hikmet Bey, romanda toplumsal-siyasal kimliğiyle değil, bireysel yaşantısıyla öne çıkar.

Romanın olay örgüsünde fazla yer almasa da Enver Paşadan da zaman zaman söz edilmektedir. İttihat ve Terakki'nin önde gelen paşası Enver Bey, romanda ilk kez X. bölümde, Berlin İmparatorluk Sarayında karşımıza çıkar. Enver Paşa, İmparatorun yeğeni prensesin isteklerine karşılık vermeyen, iradeli ve sert bir subay olarak dikkatlere sunulur (s. 174). Romanın bir başka yerinde ise, Mustafa Kemal ve İsmet Paşalarla karşılaştırılırken "Aralarında en cesur ve gözü kara olanı..." (s. 315) diye tanıtılır. Bunların dışında romanda ondan söz edilmez. Romanın olay örgüsünde etkin bir rolü de yoktur.

Eserde -bir bakıma devrilmek istenen iktidarı- sarayı temsil eden İkinci Abdülhamit, romanın en canlı, en ilginç ve tartışılabilir kişilerinden biridir. Romanda iki ayrı kimlikle karşımıza çıkarılır; ilki, iktidarı elinde tutan, güçlü bir muhalefetle tahtı sallanan padişah Abdülhamit. Bu, onun tarihsel-siyasal kimliğidir. İkincisi ise, hüznü, sevgisi, ıstırapları, özel merakları, düşleriyle Abdülhamit. Bu da onun gizli iç dünyasını yansıtan bireysel kimliğidir.

Siyasal kimliğiyle Abdülhamit, İttihat ve Terakki ve 31 Mart Olayıyla ilgili çeşitli düşünceleriyle öne çıkar. İsyân hareketleri başladığında bunu hiç de onaylamadığını "-Şu hale bak doktor, ömrü hayatımızda başımıza gelmeyen rezillik, dünyayı terke hazırlandığımız şu ihtiyarlık günlerinde başımıza geliyor, payitahtımızda askerlerimiz zabitlerimizi öldürüyor, iki kısım asker karşı karşıya geliyor." (s. 227) diyerek belirtir. Bu isyanın kendisini tahttan indirmek için düzenlendiğini bilmektedir (s. 227). Ülkedeki karışıklardan dolayı üzgündür; ancak elinden bir şey gelmediğini söyler (s. 145). En önemlisi padişah da, isyanın çok kolaylıkla bastırılabilirdi, İttihatçılar tarafından özellikle bastırılmadığını (s. 229), isyanı İttihatçıların çıkardığını, ancak onların da arkasında Almanların bulunduğunu ileri sürer (s. 229-231). Romanın sonlarında ise padişahın Selânik'teki sürgün günlerinden, basını takip edememesinden, şahsî servetinin orduya bağış adı altında zorla elinden alındığından (s. 427-428) söz edilir. Bir bütün olarak bakıldığında İkinci Abdülhamit, tarihteki yaygın, alışılmış imajının dışında -31 Mart Olayında- masum, eli kolu bağlı, hatta mazlum bir padişah görüntüsü ile romanda anlatılır. Eğer tarihsel gerçeklik bağlamında ele alınırsa ve bu yaklaşım doğru bile kabul edilse, bu olgunun hâlâ tartışmalı İkinci Abdülhamit imajıyla çelişen bir durum olduğu ortadadır. Nitekim romanla ilgili kimi tartışmalarda yazarın bu, İkinci Abdülhamit görüntüsü eleştirilmiştir.

İkinci Abdülhamit'i romanda ilginç ve canlı kılan tutum, yazarın İkinci Abdülhamit'i, tarihsel kimliğinin dışında, iç dünyası ile yansıtmayı amaçlamış

olmasıdır. Romanda tahtı sallanan, iktidarın elinden gitmekte olduğunu sezen ve buna karşı koyamayacağını anlayan bir padişahın, umutsuz, güvensiz, kimi zaman korku dolu, vehimli psikolojisini görürüz. Ona göre bu olaylar karşısında artık “...yapacak bir şey yoktur.” (s. 324), Doktor Reşit Paşaya söylediği şu sözler onun umutsuzluk psikolojisini çok iyi yansıtır:

“...biz burada bu akşam Osmanlı'nın bitişini bekliyoruz. (...) Osmanlı bitiyor Doktor... Ah, Osmanlı bitiyor.” (s. 324)

Padişah, kimseye güvenmez. Doktoruna “Kendini başkasına bırakmayacaksın.” (s. 95) der, yanında sürekli silâh taşır, her an bir suikasta uğrayacağı kuşkusunu taşır; hatta bu korkuyla yanlışlıkla bahçivanını öldürmüştür (s. 137).

Padişahın, hiç kimsenin bilmediği gizli bir iç dünyası vardır. Reşit Paşanın Osman'a söylediği “Öyle çocuksu yanları vardı ki, imkân yok bu adamın bir imparatorluğu tam bir otoriteyle idare eden insan olduğuna inanamazdın...” (s. 143) cümlesi, onun bir insan olarak tarihe yansıyan baskıcı bir idareci kimliğinden çok farklı olduğunu gösterir. Sultanın bilime, tıbbı, marangozluğa, piyanoya, silâhlara karşı özel bir ilgisi vardır (s.135,362). Hayvanları çok sever, sarayında bir hayvanat bahçesi yaptırmış, dünyanın dört bir yanından hayvanlar getirtmiştir (s. 139-140). Kimi kez halktan biri gibi yaşama isteği duyar, bu amaçla saray bahçesine bir kır kahvesi yaptırmıştır (s. 142-143). Doktor Reşit Paşaya söylediği “...bize bakanlar da düşünür ki koca padişah, her şeyi var, mesut, bahtiyar yaşıyordur, halbuki bizim de hayatımızda ne acılar, ne cefalar var ama bize şikâyet etmek yasak...” (s. 143) biçimindeki sözleri, onun da acıları, kederleri olduğunu gösterir. Kızının ölümü üzerine duyduğu acı buna çarpıcı bir örnektir (s. 144). Romanda onun eşi Müşfika Sultana da çok bağlı olduğunu öğreniriz. Eşinin hastalanması onu çok üzer (s. 429).

İkinci Abdülhamit, bütün bu yönleriyle, tarihte yansıtılan alışılmış kimliğinin dışında, genelde duygusal, ince zevklere sahip, bilime ve sanata meraklı bir insan; iktidarı kaybetmekte olan çaresiz, deneyimli bir padişah olarak çizilir. Tarihteki olumsuz imajına karşı, romanda genelde olumlu bir kişilik yansıtır. Kuşkusuz özel ilgileri (tıbbı, marangozluğa, hayvanlara, piyanoya), kızının ölümü üzerine çektiği acılar, yatak odasının mütevazılığı vb. özel yaşantısıyla ilgili kimi bilgiler, bazı kaynaklarda da yer almaktadır ve yazar, Abdülhamit'i canlandırırken bu bilgilerden de yararlanmışır.

Romanda İkinci Abdülhamit'ten sonra saray çevresini temsil eden en önemli kişi, padişahın doktoru Reşit Paşadır. Hikmet Beyin babası Reşit Paşa, padişaha yakın kişilerdendir ve onu en iyi tanıyanlardandır. Karşılıklı özel görüşmelerde, sultanın kimse tarafından pek bilinmeyen iç dünyasını da tanıma olanağı bulur. Oğlu Hikmet, İttihatçıların yanında yer alırken, o, padişahın yanındadır; ancak siyasal cepheleşmede ne karşı olduğu, ne de taraf bulunduğu

cepheyi önemser (s. 54). Aslında ayrı siyasi cephelerde bulunsalar da baba ile oğul, "inançlarındaki samimiyet ve bu samimiyete rağmen inançlarını hayatlarının merkezi yapmamaları..." (s. 148) bakımından birbirlerine çok benzerler. Reşit Paşa, oğlunun kazanan İttihatçıların yanında yer almasından gizli bir memnuniyet duysa da, bu "muhataralı günlerde" (s. 56) efendisini asla satmaz ve padişaha sonuna dek sadık kalır. Efendisinin kaderiyle kendi kaderi arasında gizli bir bağ var gibidir ve sultanın yenilmesinin onun da yenilmesi anlamına geldiğini bilir (s. 146). Ancak sultanla aynı sonu paylaşacağını bilse de "bu ölümcül ihtimal onu çok fazla" (s. 232) tasalandırmaz. İkinci Abdülhamit sürgüne gönderildiğinde, Reşit Paşa da Selânik'e gider ve orada ölür.

Saraya çok yakın devlet erkanından olmasının yanında onun da bir iç dünyası; acıları özlemleri, aşkları vardır. Romanda kimi kez, ayrı yaşadığı eski eşi Mihrişah Sultana duyduğu özlem, arzu ve aşk depreşir, böyle durumlarda Naima tarihini okuyarak özlemini dindirmeye çalışır (s. 155).

Romadaki özellikleriyle, Reşit Paşa da çökmekte olan bir imparatorluğun, yitirilmekte olan bir iktidarın, sarayın son temsilcilerinden biridir.

Şeyh Yusuf Efendi, 31 Mart olayları sırasında, saray (iktidar), ordu (muhalafet) ve ulema (din) cephelerinden ulemayı temsil eder. Unkapanı'nda bir tekkenin şeyhi olan ve dış görünüşçe "...beyazlıktan şeffaflaşmış yüzü, siyah sakalı, bir tutamı ağarmış siyah uzun saçlarıyla..." (s. 98) diye betimlenen Yusuf Efendi, toplumsal karmaşadan ve 31 Mart Olayındaki isyandan hep uzakta kalmayı seçer. Daha romanın başında, o günlerde yapılan gösterilere katılmadığı vurgulanan bu bilge şeyh, ülkenin bir karmaşaya doğru sürüklendiğini sezer; iktidar kavgalarında tekke çevresi olarak yerlerinin olmadığını, tekkeden kimsenin bu olaylara karışmamasını Hasan Efendiye özellikle tembihler (s. 99). Şiddete, silâha ve ayaklanmaya karşı çıkan (s. 180-181) Yusuf Efendi, bir anlamda 31 Mart Olayında ulemanın (dindarların) tutumunu da yansıtmaya işlevi görür. Ona göre "...Rabbımıza giden yola silâhla karşı..." (s. 180) çıkılmaz. Yusuf Efendi, geniş bir hoşgörüye sahiptir; kimseyi kendi ölçüleriyle yargılamaz (s. 248), "...ahlâksız kendi ahlâkına uymayandır." (s.249) diye düşünür. Şeyh Yusuf'a göre bu isyan hareketinin çıkmasında "...din ehlinin hiç dahil yok(tur)." (s. 246). Olayların içinde din adına yer alanlar, birkaç medrese artığı bilgisiz softa ile Derviş Vahdeti ve Said-i Kürdi gibileridir. Kimi konuşmalarında din ehliyle bilgisiz, kaba softaları birbirinden ayırır (s. 387). Ulema arasında bu isyan hareketine karşı bir bildiri hazırlanmasında öncülük eder (s. 299). O, yer yer ordu-din ilişkisi hakkında da düşüncelerini dile getirir; askerle din arasında bir çatışma çıkarılmasını asla onaylamaz (s. 386).

Dönemin siyasi olayları karşısında, ulemanın sözcülüğünü ve tutumunu yansıtmaya işlevi gören Şeyh Yusuf, romandaki pek çok kişi gibi, sözü edilen toplumsal rolü dışında, bireysel dünyası ile de yansıtılır. Onun da özlemleri,

arzuları, aşkları vardır. Kimi kez eski eşi Mehpere'yi özler, kimi kez de Mihrişah Sultanı arzular; ancak her defasında Kuran'a, Tanrı'ya sığınarak bu arzu ve özlemlerinden sıyrılır (s. 152-154). Cemaatini yöneten, insanları derinden etkileyen bu şeyh, eski eşinden olma kızı Rukiye karşısında adeta ezilir, kızına tam anlamıyla babalık yapamamanın verdiği vicdan azabıyla kıvrılır. Kısaca her ne kadar iradeli ve kitleleri etkileyen bir kişi olsa da onun da zaafı, acıları, özlemleri vardır. Bu yönüyle daha canlı, daha doğal bir kişidir Şeyh Yusuf.

Şeyh Yusuf'un müridi ve damadı olan Hasan Efendi, 31 Mart Olayı karşısında sokaktaki adamın düşüncelerini yansıtır. Romanın başlarında, Ayasofya meydanında gösteri yapan kalabalıklar arasında, "yeşil sarığı ve siyah cüppesiyle" (s.10) karşımıza çıkan, bu iri cüsseli, eski bir bahriyeli olan Hasan Efendi, şeyhin sokaktaki gözü ve kulağıdır. "Halife-ı Ruyi Zemin Hazretleri'ne başkaldıran İttihatçı gâvurlardan nefret eden" (s. 88) bu mürit, dönemin toplumsal olayları karşısında halkın tepki ve düşüncelerini dile getirir; gönlü çoğu kez isyana katılan bilinçsiz kalabalıklardan yanadır. Ona göre isyan eden kalabalıklar, "Farmason gâvuru olan zabıtlere, İttihatçılara karşı..." (s. 180) ayaklanmışlardır; bu ülke, inançsız yöneticiler, ahlâksızlıklar nedeniyle bu duruma gelmiştir (s. 187-188). Romanda onunla Yozgatlı bir çavuşun karşılıklı konuşmaları, bu olaylar karşısında halkın düşüncelerini çarpıcı biçimde dile getirir (s. 301). Hasan Efendi, bu isyan hareketinde sürekli bilinçsiz kalabalıkların yanında yer almak istese de, Şeyh Yusuf Efendi konuşmalarıyla onu dizginler.

Romanda saf Anadolu insanının, sokağın, halkın, bu toplumsal olaylar karşısındaki düşünce ve tepkilerini dile getirme işlevi üstlenen Hasan Efendinin de, bunun dışında özel bir yaşamı vardır: O da uyumsuz bir evlilik yapmıştır; şeyhinin cinsel arzularla dolup taşan cüce kızı Binnaz'ın elinde, adeta onun cinsel açlığını doyuran bir oyuncaktır.

Bunların dışında romanda medrese artığı diye nitelendirilen bilgisiz softa tipler de yer alır. Kör Ali, Derviş Vahdeti, Said-i Kürdi, bu çerçevede adı geçen ve 31 Mart isyanını körükleyen kişilerdir. Bunlardan, "Başındaki külaha yağlı bir sarık saran, bir gözü kör, ancak iki kişinin yardımıyla yürüyen yarı kötürüm..." (s. 89) bir adam diye betimlenen Kör Ali, Fatih Camii'nin önünde, din adına halkı galeyana getiren, isyana teşvik eden bir meczuptur. Ancak daha sonra bu olay nedeniyle idam edilir (s. 105). Bu olay ve söz konusu kişi gerçekten de o dönemde vardır. Hüseyin Cahit Yalçın, *Siyasal Anılar* (Türkiye İş bankası Kültür Yay., İst. Haziran 2000, s. 67)ında bu kişi ve olaydan söz eder. Yine tarihsel bir kişilik olan Derviş Vahdeti, İttihatçıların sevmediği "İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti diye mürteci bir teşkilat..." (s. 115) kuran askerleri isyana teşvik eden biri olarak sunulur. Said-i Kürdi ise, gazeteci Hasan Fehmi'nin öldürülmesinden sonra, Sultan Ahmet Meydanında, cenaze törenindeki kalabalıklar arasında beline sokulmuş bıçağı ile göze çarpar (s. 179). Hatta Şeyh Yusuf Efendi, isyanla ilgili konuşurken, din ehlinin bu olaylarda yer almadığını belirtir ve Derviş Vahdeti'den

“meczip” (s. 246), Saıd-ı Kürdi için de “beline bir hançer sokuşturmuş” (s. 246) diye söz ederek onların hareketlerini onaylamadığını belirtir.

Buraya değin ele aldığımız söz konusu kişiler, düşünceleri ve eylemleriyle, 31 Mart İsyanı’nda; bu siyasal çatışmada bir kesimin temsilcisidirler; ancak toplumsal yaşamlarının dışında onların çoğunun kendilerine özgü bireysel dünyaları da vardır.

Romanda yukarıdaki kişilerle aynı kategoride değerlendirilemeyecek kişiler de bulunmaktadır. Bir başka deyişle, yapıtta toplumsal ve siyasal bir işlevi olmayan; ancak bireysel öykülerin olay örgüsünde önemli roller üstlenen kişiler de vardır. Bunların hemen hepsi aşk öykülerinin kahramanı olan kadınlardır. Olayların gelişmesinde oynadıkları rollerin ölçüsüne göre bu kadınlar Dilâra Hanım, Mehpare, Mihrişah Sultan, Hediye, Rukiye ve Dilevser’dir.

Dilâra Hanım, ilk kez romanın III. bölümünde okuyucunun karşısına çıkar. Dış görünüşçe, “Topuz yaptığı saçları (...)atkestanelerinin parlak rengindeydi (...) Yüzü (...) garip bir ışıkla aydınlanmış gibiydi; ne allık ne rastık sürmüştü; (...) alaycılığına hiç uymayan bir masumiyeti ve bu masumiyetle hiç bağdaşmayan bir şehveti aynı anda barındırıyordu. (...) kaşlarının altındaki gözleri (...) Meryem Ana tablolarının gözleri gibi hafifçe bombeliydi, Slav ırkını hatırlatan muntazam burnunun altında küçük ama etli dudakları elle çizilmiş gibiydi...” (s. 37) diye betimlenen Dilâra, yapıtta Ragıpla girdiği aşk ilişkisi nedeniyle öne çıkar. Geçmişle ilgili verilen bilgilere göre, Lehistan’da doğmuştur. Babası Alman asıllı bir toprak ağası, annesi ise bir öğretmenin kızıdır. Annesinden müzik dersleri almış, edebiyatın tadını keşfetmiştir. On üç yaşında köylerine yapılan bir baskın sonucunda, kaçırılıp Osmanlı sarayının haremine olarak gönderilir. On sekiz yaşında Giritli bir paşa ile evlendirilir. Paşanın yanında eğitimini tamamlar, özel ud dersleri alır, Fransızca öğrenir, sık sık Avrupa’ya gider. Ancak kocası ölünce yüklü bir servete konarak kızıyla birlikte bir köşkte yaşamını sürdürür. Dilâra Hanım kocasının ölümünden sonra çeşitli erkeklerle geçici ilişkilere de girmiştir. Bir tesadüf sonucu Ragıpla tanışır ve aralarında bir ilişki başlar. Ragıp’a oranla daha az duygusal, alaycı ve kendinden emin bu kadın, kadın-erkek ayırımı konusunda ileri düşüncelere sahiptir: Ona göre kadınlar da toplumsal sorunlarla yakından ilgilidir ve ülkeyi uçuruma sürükleyen erkeklerdir. İleri ülkelerde kadınlar özgürdür ve erkeklerle omuz omuza çalışırlar; oysa kadınlarını bir suçlu gibi evlere tutsak eden uluslar ilerleyememişlerdir (s. 48). Kadınsız ulus olmaz ve kadın-erkek eşittir (s. 49). Erkekler, kadınlar olmadan mutlu olamazlar (s. 310). Bütün bunlar, Dilâra Hanımın, o dönem Osmanlısında feminist düşüncelere sahip bir kadın olduğunu gösterir. Erkekler karşısında hiçbir zaman ezilmez; aşkın nesnesi değil öznesidir; hatta Binbaşı Ragıpla olan ilişkisinde bile yüksekte bakan tavrını sürdürür. Mehpare denli olmasa da o da yer yer cinselliğiyle öne çıkar. Her ne kadar kadınların siyasal sorunlarla ilgilenmesini savunuyorsa da, 31 Mart Olayı; Abdülhamit’in yönetimi, İttihat ve Terakki Cemiyetinin eylemleri gibi

o günlerin çok önemli siyasal sorunlarıyla ilgili hiçbir düşünceyi dile getirmez. Bu tutum onun kendi içinde bir tutarsızlık olarak görülebilir. Romanda daha çok - kısmen cinselliğe dayanan- bir aşk öyküsünün kadın kahramanı olarak göze çarpar.

Kılıç Yarası Gibi'nin de kahramanlarından olan Mehpare, romanın önemli kadın karakterlerinden biridir. *Kılıç Yarası Gibi*'de geçmişine ve kişiliğine ilişkin pek çok bilgi bulunan bu kadın, Gümrük Müdürü Tefvik Beyin güzelliğiyle ün yapmış kızıdır. On yedi yaşında Şeyh Yusuf'la evlenir, bu evlilikten Rukiye adında bir kızları olur. Ancak bir buçuk yıl sonra ayrılırlar. Ardından Hikmet Beyle evlenen Mehpare, ilk evliliğinde keşfedemediği cinselliği Hikmet Beyle bulur. Bundan sonra cinsellik, onun yaşamını yönlendiren en önemli öge olmaya başlar; sevişmek giderek onda dayanılmaz bir tutkuya dönüşür. Hatta bu tutku onu, kocasının başka bir kadınla (Matmazel Helen) sevişmesinden zevk almaya kadar bile götürür. Ruhundaki ve bedenindeki bu dinmez cinsel tutku, kocası Hikmet Beyle aralarında sorunların çıkmasına ve kendisinin Konstantin adlı bir Yunanlıyla ilişkiye girmesine yol açar. Kocasına ihanet eder, Hikmet Beyin intihara kalkışmasına neden olur. O, romanın bütününde sürekli "Etinin azgın huzursuzluğu" (s. 72)'nu yaşayan, "...etini doyurmaya çalışın..." (s. 72) bir kadındır. İlişkilerinde hep cinsellik belirleyicidir. Nitekim gerek Hikmet Bey, gerekse Konstantinle ilişkisinde de cinselliğin önemli bir yer tuttuğu görülür. Bir süre Kons'antinle yaşayan Mehpare, Yunanlıların Osmanlılara karşı ayaklanma hareketlerinden rahatsızlık duyar ve kendini Selânik'teki azınlıklar arasında yabancı gibi hissetmeye başlar. İstanbul'daki isyan hareketini duyunca endişelenir ve Konstantin'i terk ederek İstanbul'a döner. Eski kocası Şeyh Yusuf'un kendisine tahsis ettiği Şişli'de yaşamaya başlar. Bir süre sonra Hikmet Beyle barışmayı dener; görüşüp sevişirler; ancak Hikmet Bey bir daha ona dönmez.

Sonuç olarak Mehpare, siyasal ve toplumsal işlevi olmayan, tensel tutkularının peşinde koşan bir kadındır. Cinsellik, onun yaşam biçiminin ve ilişkilerinin en önemli belirleyici ögesidir. Söz konusu cinsel açıklık, onu çoğu kez çarpık ilişkilere sürükler.

Mihrişah Sultan, *Kılıç Yarası Gibi*'de anlatılanlara göre Mısır Hidivi'nin yakınlarından biridir. Saray doktoru Reşit Paşa ile istemeden evlendirilmiş, ondan bir oğlu (Hikmet Bey) olmuş, çocuğu üç yaşındayken eşinden ayrılmıştır. *Kılıç Yarası Gibi*'de verilen özelliklerine göre "Kırkını daha yeni aşmış Sultan, esrareniz bir derinlikten bakan uzun kirpikli siyah gözleri, kavisli kaşları, geniş alnı, Kleopatra'yı andıran biraz irice ama biçimli burnu, dolgun dudakları..." (*K.Y.G* s.38)yla betimlenen, oldukça güzel, zengin ve güzelliğiyle Şeyh Yusuf'u bile büyüleyen Mihrişah Sultan, bu özellikleriyle erkekleri peşinden koşturmaktan hoşlanır; ancak onlara teslim olmaz. Dönemindeki kadınlara göre giyim kuşam ve tavırlarıyla oldukça serbesttir. Eşinden ayrıldıktan sonra Paris'e gider ve orada yaşar. Onun romandaki diğer kadınlardan ayrılan en önemli özelliği, romanda

siyasal tavrını gösteren tek kadın kahraman olmasıdır. Abdülhamit'e şiddetle karşı çıkar. Biraz da kişisel nedenlerden dolayı padişaha karşı muhalefetini açıkça dile getirmekten geri durmaz. Kendisini İstanbul'dan süren (s. 192) İkinci Abdülhamit'e olan nefretini ona "bunak" (s. 160) diyerek sık sık dile getiren, Hareket Ordusu'nun İstanbul'a gelip padişahı tahttan indirmesini sabırsızlıkla bekleyen (s. 295) bu Mısır soylusu gururlu kadın, romanın sonlarında, torunu Rukiye'nin evliliğinden sonra diğer torunu Nizamla birlikte Paris'e döner.

Hediye, Reşit Paşanın oğlu Hikmet'e acılarını unutmaları için hediye ettiği cariye'dir. İlk kez romanın 61. sayfasında okuyucuya tanıtılır. Güzel bir Çerkez kızı olan ve adı Hikmet Bey tarafından konulan, dış görünüşçe "Kız, bileklerinin biraz üstünde biten paçaları büzgülü parlak ipekten beyaz bir şalvar, üzerine dizlerine kadar uzanan aynı kumaştan dar bir fistan giymiş, beline kalın gümüşten bir Çerkez kemeri bağlamıştı, ayaklarında pembe topuklarını açıkta bırakan inci işlemeli beyaz bir yemeni vardı." (s. 61) diye betimlenir. Hikmet Beyle beraber olmasının ardından giderek ona karşılıksız bir aşkla bağlanır. Sahibini "mutlak bir sevgiyle" (s. 235) sever; hatta bu uğurda kendi istek ve zevklerinden bile vazgeçer. Köle olduğunun farkındadır, her zaman suskun ve itaatkârdır. Bütün benliğiyle Hikmet Beyi sevmesine karşın, aşkın nesnesi olmaktan kurtulamaz. Hikmet Beyin Dilevser'e ilgisini görünce intihar ederek, yine sessizce hayata veda eder.

Sonuç olarak, Hediye, romandaki en mutsuz kadındır. Diğer kadınlar, ekonomik durumları ve toplumsal statülerinin kendilerine tanıdığı olanaklarla yaşamda bireysel tavırlar sergileyebilirken, o yaşamı boyunca sessizlik, sadakat ve itaatle sınırlı bir köle olarak davranır ve Türk romanında Tanzimat'tan beri sıkça rastlanan cariye tipinin bir örneğidir, bu bakımdan *Sergüzeşt*'in Dilber'ine, *İntibah*'ın Dilaşub'una benzer.

Bunların dışında romanda sözü edilebilecek iki kadın daha vardır. Bunlardan biri Şeyh Yusuf'un Mehpere'den olma kızı Rukiye'dir. Rukiye, anne ve babasının ayrılması nedeniyle mutsuz, bundan dolayı annesi Mehpere ve babası Şeyh Yusuf'u suçlayan, kalbi kırık bir genç kızdır. Bir süre Paris'te baba annesi Mihrişah Sultanla kalır. Paris'te Profesör Konçarova felsefe sohbetleri yapar. Mihrişah Sultanla beraber İstanbul'a döndüğünde Tefvik Beyle tanışıp onu sever. Politikadan uzak duran bu genç, içe kapanık kız, daha sonra babası Şeyh Yusuf'la barışır ve Tefvik Beyle evlenir.

Dilevser ise, Dilara Hanımın kızıdır. Romanda "Hayatla ilişkiye geçmemiş olanların cüretine ve saflığına sahip" (s. 260) sessiz ve etkileyici bir genç kız olarak okurun karşısına çıkan Dilevser, edebiyatla yakından ilgili, kültürlü bir kızdır. Bu özelliğiyle Hikmet Beyin ilgisini çeker; onunla edebiyat sohbetleri yaparlar ve giderek aralarında duygusal bir ilişki başlar. Böylece romanda Hediye'nin rakibesi olarak öne çıkar ve sonunda Hikmet Beyle evlenir.

Sonuç olarak *İsyan Günlerinde Aşk*'ta dışındaki kadınların hemen hepsi toplumun üst kesimine mensuptur. Roman bir yönüyle Meşrutiyet dönemindeki iktidar kavgasını işlemesine karşın, bu kadınlardan yalnız Mihrişah Sultan siyasetle ilgilenir, diğerleri ise aşk öykülerinin karşı cins kahramanları olarak dikkati çekerler. Bunlardan Mehpare ve Binnaz cinsel açıklıklarıyla öne çıkarken, Dilara Hanım, aşkının öznesi olan güçlü bir kadın olarak göze çarpar. Hediye ise, aşkında da köle olan, çoğu zaman cinsel bir nesne olarak görülen, sessiz ve romantik bir karakterdir. Yazar, genelde kişilerin cinsel yönlerini vurgular. Romanın diğer kişileri ise, tematik yapıya uygun olarak, söz konusu dönemde iktidara sahip olmak amacıyla birbiriyle çatışan grupları temsil ederler; bu bakımdan romanda daha çok toplumsal-siyasal kimlikleriyle öne çıkarlar. Ancak yazar bu kişilerin de iç dünyalarını, aşklarını, hüznlerini, özlemlerini vermekten geri kalmamıştır. Böylece kişiler, yalnızca tarihsel-belgesel birer şahsiyet olmaktan kurtulmuş, birey olarak da, hem tensel hem de ruhsal yönleriyle romanda yerlerini almışlardır. Bu durum, romanı başarılı kılan en önemli özelliklerden biridir.

Romanda olaylar, açıkça belirtildiği gibi Meclis-i Mebusan'ın açılması (17 Aralık 1908)yla başlar (s. 13), Hikmet Bey, Selânik'te hastaneden çıktığında Aralık ayının sonudur (s. 30), İstanbul'a geldiğinde ise yeni yıla girilmiştir. V. bölümde zamanın yeni yıldan üç gün sonra olduğu belirtilir (s.71), Cevat Beyin Derviş Vahdeti tarafından İttihat-ı Muhammedi Cemiyeti'nin kurulduğunu bildiren cümleleri VII. bölümde (s. 115) tarihin 6 Şubat 1909 olduğunu da belirtir. X. bölümde (s. 171) gazeteci Hasan Fehmi'nin öldürüldüğünü (6 Nisan 1909) öğrenir okuyucu, XI. bölümde 31 Mart Vakası (13 Nisan 1909) patlak vermiştir. Görüldüğü gibi romanda olaylar 31 Mart Vakası'ndan yaklaşık 4 ay önce başlamıştır. Yapıtın sonuna yaklaşıldığında (s. 430), gazeteci Ahmet Samim öldürülür (9 Haziran 1910), Hediye intihar edip roman sona erdiğinde ise Eylül sonlarıdır (s. 465).

Bütün bunlar, *İsyan Günlerinde Aşk*'ın zaman bakımından 17 Aralık 1908'de başlayıp, 1910 Eylülünün sonlarında biten olayları konu edindiğini göstermektedir. Ancak romanın ilk (s.7-9) ve son bölümlerinden (s.467-468) de açıkça anlaşıldığı üzere, anlatma zamanı bu olaylardan çok sonradır. Olayların dışında yer alan ve dedesinden kalma köşkte yalnız yaşayan Osman, bu olaylar yaşandıktan yıllar sonra, artık ölmüş olan roman kahramanlarıyla konuşur ve geçmişte yaşananlar onun aracılığıyla okuyucuya aktarılır.

Mekân olarak ise, romanda olaylar başta İstanbul olmak üzere Selânik, Paris ve Berlin'de geçer. Bunlardan Osmanlı Devleti'nin başkenti olan İstanbul, ağırlıklı olarak olayların geçtiği yerdir. Selânik ise, II. Meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakki'nin ileri gelenlerinin ve Hareket Ordusu'nun bulunduğu kenttir. Bu kent, o dönemde İttihat ve Terakki'nin merkezi olmanın dışında, Hikmet Bey, Mehpare ve Konstantin ilişkisi bağlamında romanda yer alır. Paris ise, Osmanlı

aristokratlarının gözdesi, Mihrişah Sultan, Hikmet Bey, Mehpare, çocukları Nazım ve Rukiye'nin bir ara yaşadıkları Batı kültürünü simgeleyen bir kenttir. Romanda çok kısa bir bölüm de Berlin Kraliyet Sarayında geçmektedir. Burada Alman Prensesi ile Enver Paşa arasında geçen bir olay aktarılır (s. 171-172). Olayların asıl geçtiği yer başta da belirtildiği gibi İstanbul'dur. İstanbul'da olaylar, iktidar mücadelesinde çatışan kimi grupların kimliklerini de belirten birtakım toplumsal kurumlarda geçer. Kimi olaylar iktidarın merkezi sarayda, kimileri İttihat ve Terakki'nin odaklandığı askeri kışla olan Taşkışla'da, kimileri de Şeyh Yusuf Efendinin Unkapanı'ndaki tekkesinde geçer. Buna göre saray iktidarı, Taşkışla orduyu, tekke ise ulemayı simgeleyen yerlerdir. Siyasal çatışmaların yaşandığı bu yerlerin dışında aşkların yaşandığı, üst kesim ailelerin oturduğu konaklar da dikkati çeken diğer mekânlardır.

Sonuç olarak Ahmet Altan, bu romanında Osmanlı tarihinin İkinci Meşrutiyet döneminde yaşanan ve 31 Mart Vakası diye bilinen siyasal bir olayı farklı bir bakış açısıyla ele almış ve ileri sürdüğü tezlerle tartışmalara yol açmıştır. Bu tarihsel konunun yanı sıra bireysel ilişkiler; aşklar, ihanetler, ayrılıklar ve hüznler romanın bir diğer temasını oluşturur. Olay örgüsü bakımından klâsik bir yapıya sahip olan *İsyan Gunlerinde Aşk*'ta olayların büyük bir bölümü İkinci Meşrutiyet döneminde iktidar kavgasına giren saray-ordu ve ulema arasındaki çatışmalardan oluşmuştur. Siyasal çatışmaların dışında kişiler arasında yaşanan aşklar ve ayrılıklar da olay örgüsünde önemli bir yer tutar. Yapıtta kişileri de siyasal çatışmada yer alan gruplara göre saray mensupları, askerler, din adamları, softalar ve halktan kişiler diye ayırabiliriz. Bu kişilerin çoğu siyasal kimlikleriyle öne çıkarlar; ancak bunların dışında romanda söz konusu çatışmanın dışında kalan aşk öykülerinin kahramanları olan kadınlar vardır. Çoğu Osmanlı aristokrat ailesine mensup bu kadımların büyük bir bölümü tutkuları ve cinsel çekicilikleriyle göze çarpar, aralarında sadece Hediye, suskunluğu, içe kapanıklığı, hüznü ve itaatkâr mizacıyla onlardan ayrılan bir köledir.

Bütün olarak değerlendirildiğinde Ahmet Altan, kişilere bireysel derinlikler katarak, yapıtını belgelerden oluşan bir "tarih" olmaktan kurtarmış, yaratıcılığını ortaya koymuştur. Kuşkusuz tarih tartışmalı bir konudur, roman yazarı olarak tarihsel bir konuyu ele almak, ister istemez tartışmalara neden olmuştur. Kemal Tahir'in *Yorgun Savaşçı* (1965), *Devlet Ana* (1967) ve *Kurt Kanunu* (1969) adlı romanları, Tarık Buğra'nın *Osmancık* (1983)'ı ve son günlerin çok tartışılan bir romanı olan Yılmaz Karakoyunlu'nun *Salkım Hanımın Taneleri* (1989) adlı yapıtı tarih-roman ilişkisiyle ilgili tartışmalara konu olan en çarpıcı örneklerdendir. Ahmet Altan'ın romanı da bir anlamda geçmişle ve hatta günümüzle hesaplaşma ve sorgulama işlevi yerine getirdiğinden bütün tarih romanları gibi tartışma konusu olmaktan kurtulamamıştır.